

CARTOGRAFIA DE LA FEMINITZACIÓ DE LA POBRESA A CATALUNYA

FRANCESC VALLS FONAYET

Càtedra d'Inclusió Social de la Universitat Rovira i Virgili

1. Presentació. Una anàlisi necessària

Aquest capítol realitza una radiografia actualitzada sobre el risc de pobresa monetària a Catalunya a partir de les dades desagregades per homes i dones.

Tot i que les dades constaten que la pobresa té més incidència en les dones que en els homes, cal alertar que la perspectiva de gènere no sempre ha estat present en els estudis de pobresa com sí que ho han estat altres variables socials i demogràfiques com l'edat, el nivell d'estudis o la relació amb l'activitat. Això es deu, almenys en part, a l'existència de biaixos en els indicadors disponibles, que tendeixen a ocultar una part de la vulnerabilitat que afecta específicament a les dones (Tortosa, 2001, 2002, 2009; De la Cal, 2009; López Larrea, 1989; Andersen i Larsen, 1998; Espinar i Mateu, 2007).

Una conseqüència d'aquest biaix ha estat la constatació que, tot i la desigual posició d'homes i dones davant dels factors de risc (Benería, 1992; Maruani, 2007), especialment en la relació amb el mercat de treball productiu i en l'accés a la protecció social, les diferències en termes de pobresa entre uns i altres poden no haver semblat numèricament prou rellevants com per justificar la necessitat d'ampliar i aprofundir en aquest camp d'estudi, incorporant aquesta perspectiva de gènere.

Però, com apunten Belzunegui et al. (2012), això es deuria més a una problemàtica metodològica que empírica. Les dades i els indicadors de què disposem actualment per mesurar la pobresa podrien estar reflectint una realitat a mitges, ja que l'assignació de la condició d'individus en risc de pobresa es realitza tenint en compte la totalitat dels ingressos amb què compta la llar on conviu, independentment de qui els aporti i de qui en tingui un major control. És a dir, aquesta aproximació metodològica no

permet observar –per exemple– les pautes de desigualtat entre gèneres o entre generacions que es donen dins d’una mateixa llar.

En aquest capítol intentarem donar resposta a tot això que plantejem. D’entrada, descriurem la situació actual de risc de pobresa entre homes i dones a Catalunya, i la contextualitzarem a nivell europeu. A més, realitzarem l’anàlisi desagregada per a algunes de les variables socialment estructuradores: l’edat, el nivell d’estudis, la relació amb l’activitat i l’estat civil. Finalment mostrarem els resultats que es produeixen, en homes i en dones, en assumir una altra metodologia de mesura de la pobresa, que deixa d’estar basada en la renda conjunta de la llar per estar-ho en els ingressos individuals. Aquesta metodologia, per tant, permet aproximar-nos a la situació de dependència (o subordinació) monetària de les dones dins de les seves llars i, al nostre entendre, resulta un complement que augmenta la capacitat explicativa dels indicadors convencionals de mesura de la pobresa quan s’estudien variables com el gènere.

2. Font metodològica: l’Enquesta de Condicions de Vida

Els resultats que publiquem aquí provenen de l’anàlisi de les microdades de l’Enquesta de Condicions de Vida (ECV). L’ECV és una enquesta anual d’àmbit europeu que té com a principal objectiu produir dades comparatives sobre la distribució d’ingressos, la pobresa i l’exclusió social de la població. Té l’impuls del reglament europeu (CE) número 1177/2003 del Parlament Europeu i del Consell, i està emmarcada posteriorment per diversos reglaments comunitaris sota el projecte EU-SILC (*European Union Statistics on Income and Living Conditions*), per la qual cosa permet obtenir resultats comparables entre els països de la Unió Europea. A nivell estatal, l’organisme encarregat de produir aquestes dades és l’Institut Nacional d’Estadística (INE).

Per acabar, volem incidir amb una mica més de profunditat en els que creiem que són els principals avantatges i inconvenients de l’ús de l’ECV per a l’anàlisi de la vulnerabilitat social. En destaquem tres avantatges i tres inconvenients.

El primer avantatge associat a l'ECV és la mida de la mostra utilitzada, que fa que les dades referents a Catalunya siguin estadísticament representatives del conjunt de població catalana. A més, la mostra és suficientment gran per a efectuar classificacions de la població sense perdre validesa estadística en la pràctica totalitat de variables. Quan en alguna de les anàlisis hem interpretat que la desagregació era suficientment gran com per a posar en perill aquesta validesa, hem incorporat un text indicatiu alertant d'aquest risc. Quan el nombre d'unitats mostrals d'una categoria ha estat inferior a 20 hem optat per no publicar la dada, seguint les indicacions del Reglament (CE) 1982/2003 de la Comissió de les Comunitats Europees. Quan el nombre d'unitats mostrals s'ha situat entre 20 i 49 ho hem indicat al text.

El segon avantatge és la possibilitat de comparació territorial a escala europea, ja que el qüestionari de captació de dades està harmonitzat a nivell europeu.

El tercer avantatge és la possibilitat de comparació temporal donat el caràcter anual de l'ECV. Concretament, l'ECV es posà en marxa el 2004 i ofereix dades anuals des d'aquell moment. En aquest document ens basem en les dades del període 2009-2015.

Per tots aquests motius, l'ECV és actualment la font d'informació de major qualitat per a l'estudi d'aquest tipus de fenòmens. Tot i així, hem d'assenyalar també l'existència d'algunes mancances:

La primera mancança és que l'ECV té com a objecte d'estudi les llars privades i els individus que hi viuen. En queden fora, per tant, els individus que no viuen en una llar particular. En aquest sentit, no és un instrument que doni informació sobre altres realitats que formen part del fenomen de la pobresa, com el sensellarisme, que cal ser abordat mitjançant dissenys metodològics alternatius a l'ECV.

En segon lloc, cal tenir en compte que des d'un punt de vista territorial la unitat mínima d'anàlisi és el conjunt de Catalunya. No es poden realitzar anàlisis específiques a nivells territorials inferiors, ja que requeririen un augment de la mida de la mostra.

Per últim, donada la seva visió global, no permet aprofundir en determinades dimensions que serien rellevants per a estudis focalitzats, com el cas

del gènere (per exemple, en l'ús del temps o la distribució de les tasques de cura i de reproducció).

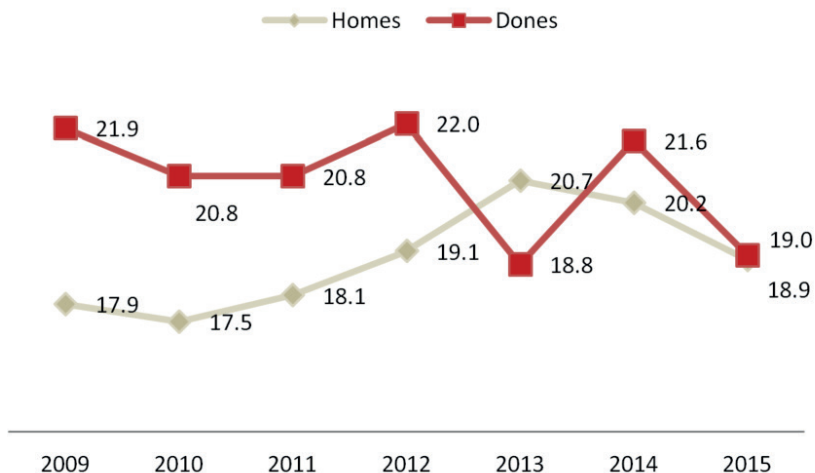
Sigui com sigui, concloem que els avantatges en l'ús de l'ECV superen clarament els inconvenients i, per tant, entenem que l'ECV és l'instrument actualment més adequat per a l'estudi de la pobresa.

3. Risc de pobresa des d'una perspectiva de gènere: la situació de Catalunya en el context europeu

Una de les anàlisis fonamentals en l'estudi de la pobresa és el recompte o quantificació del volum de població que es troba per sota del llindar de pobresa. A Catalunya, aquesta anàlisi revela que la taxa es situa al voltant d'una de cada cinc persones en els darrers anys (19% el 2015, el registre més baix des de 2009); amb una lleugera tendència a l'alça, d'un punt percentual, entre 2010 i 2014, i una reducció d'1,9 punts entre 2014 i 2015. En números absoluts, l'any 2015 hi havia a Catalunya 1.400.000 persones en risc de pobresa.

El risc de pobresa es troba, de manera prolongada, més present entre el col·lectiu de dones, si bé la distància en relació als homes s'ha anat reduint progressivament. El 2015, un 19,0% de les dones a Catalunya es trobava en risc de pobresa (aproximadament 714.000, en números absoluts) per un 18,9% dels homes (uns 686.000). És la distància més reduïda dels darrers anys entre un i altre col·lectiu, fruit de l'estancament dels nivells de pobresa femenina fins i tot per sota dels registrats el 2009, i del creixement de la incidència de la pobresa entre els homes, la qual –tot i el descens que es visualitza des de l'any 2013 a la Gràfica 1– es manté per sobre dels registres de l'inici de la crisi. En conseqüència, la desigualtat en el risc de pobresa entre sexes s'ha reduït dels 4 punts registrats l'any 2009 als escassos 0,1 punts el 2015.

Gràfica 1. Risc de pobresa segons sexe. Catalunya (llindar català). 2009 a 2015.

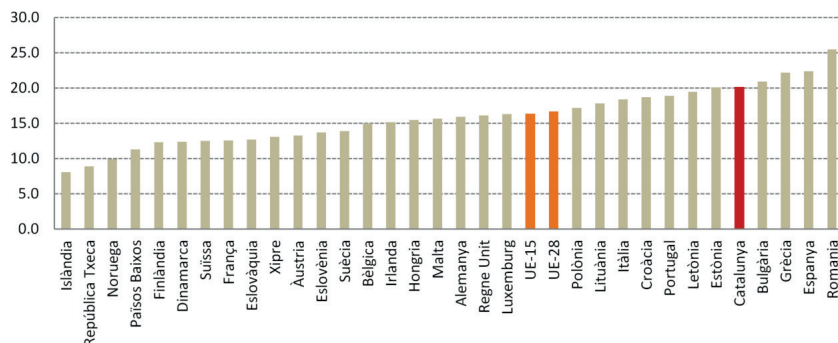

Font: elaboració pròpia a partir de les microdades de l'Enquesta de Condicions de Vida

A Catalunya, les taxes de risc de pobresa masculina i femenina són, l'any 2014¹, de les més elevades del mapa europeu: la primera només és inferior a la de quatre països (Romania, Espanya, Grècia i Bulgària), mentre que la segona ho és a la de sis (els anteriors, més Bulgària i Letònia). En tots dos casos, els registres es situen per sobre dels promitjos comunitaris, com s'aprecia a les Gràfiques 2 i 3: en 3,6 punts percentuals per sobre de la taxa de pobresa masculina de la UE-15 i en 4 punts percentuals en el cas de la femenina.

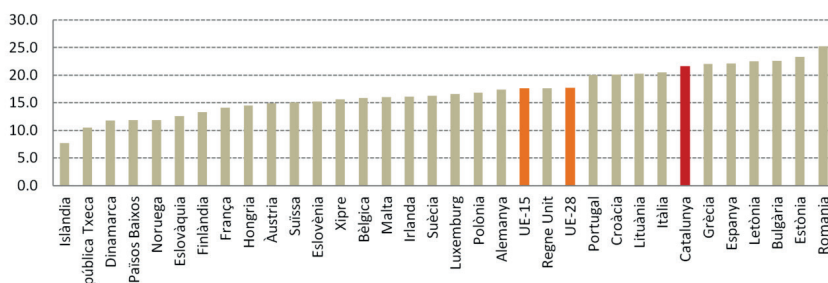
¹ En aquest cas ens referim a les dades de l'any 2014 ja que hi ha diversos països que encara no disposen dels seus registres de l'any 2015.

Gràfica 2. Risc de pobresa entre la població masculina. Catalunya i països europeus.

Font: elaboració pròpia a partir de les microdades de l'Enquesta de Condicions de Vida i Eurostat

Gràfica 3. Risc de pobresa entre la població femenina. Catalunya i països europeus.

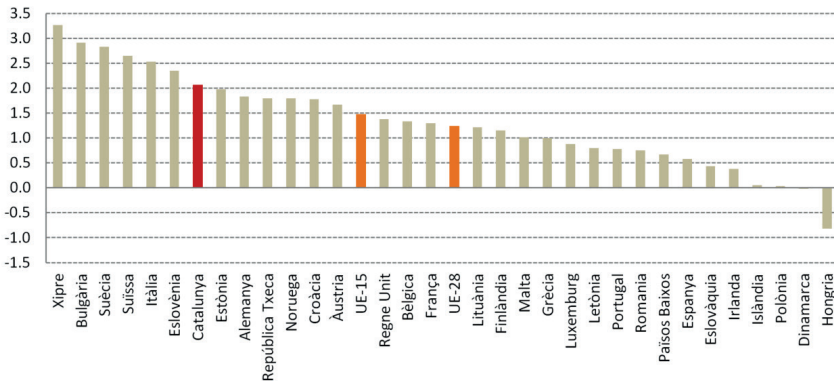

Font: elaboració pròpia a partir de les microdades de l'Enquesta de Condicions de Vida i Eurostat

Durant aquests darrers anys, Catalunya presenta una elevada desigualtat pel que fa al diferencial entre el risc de pobresa masculina i femenina. De mitjana, en el període que va del 2009 al 2014, la distància en el risc de pobresa ha estat de 2,1 punts percentuals superior en les dones, una dada superior a la comunitària (1,5 punts en el cas de la UE-15) i a la de vint-i-

cinc dels trenta-un països europeus analitzats². En aquest cas, tan sols sis països presenten una major desigualtat en el risc de pobresa entre ambdós sexes, sempre amb uns registres més elevats entre les dones, com s'observa a la Gràfica 4. Des d'un punt de vista longitudinal, tot i que l'afectació de la pobresa entre la població masculina ha crescut en 2,3 punts entre 2009 i 2014, en deu països europeus aquest creixement ha estat superior. Pel que fa a la població femenina, l'estancament d'aquest registre a Catalunya ha fet que en l'evolució entre 2009 i 2014 hi hagi fins a dinou dels trenta-un països analitzats que han patit un major augment de la incidència de la pobresa entre les dones.

Gràfica 4. Diferència percentual en el risc de pobresa segons sexe (valors positius indiquen major risc de pobresa entre la població femenina i valors negatius indiquen major risc de pobresa entre la població masculina). Catalunya i diversos països europeus. Mitjana del període 2009-2014.

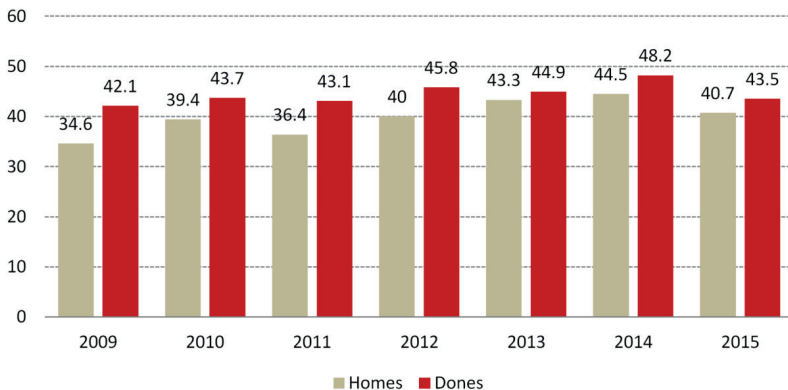
Font: elaboració pròpia a partir de les microdades de l'Enquesta de Condicions de Vida i Eurostat

² Com hem indicat, no podem incloure la comparativa per al 2015 ja que molts països encara no han oficialitzat les seves dades sobre pobresa en el moment de tancament d'aquest capítol (juliol de 2016). En tot cas, el 2015 a Catalunya s'ha registrat un reequilibri en el diferencial de pobresa entre homes i dones (la distància ha estat de només 0,1 punts), per la qual cosa s'espera que s'hagi tendit a un major acostament als estàndards comunitaris o, fins i tot per primera vegada en anys, que la desigualtat a Catalunya sigui inferior a la comunitària.

Les dades mostrades fins ara fan referència al risc de pobresa una vegada comptabilitzada la totalitat de la renda disponible de la llar. Si excluaguéssim les prestacions socials (és a dir, si incorporéssim només les fonts de renda vinculades, bàsicament, a l'activitat laboral i als rendiments del patrimoni), el risc de pobresa augmentaria considerablement: en les dones estaria sempre per sobre del 40% des del 2009 (43,5% el 2015) i en els homes ho estaria des de l'any 2012 (40,7% el 2015). En la comparativa europea, Catalunya es trobaria l'any 2014 en vuitena posició amb major risc de pobresa abans de prestacions socials, tant per a homes com per a dones. Això significa que la posició en l'escala europea empitjora un cop incorporem les prestacions socials, degut a que aquí tenen una menor capacitat protectora en relació a la majoria de països comunitaris.

D'altra banda, malgrat que el risc de pobresa abans de prestacions socials sempre és superior en les dones, en els darrers anys ha tendit a equilibrar-se progressivament; a causa, sobretot, de l'augment que es registra en el col·lectiu masculí (de 6,1 punts entre 2009 i 2015). Una explicació factible d'aquest reequilibrament és l'empitjorament de la posició dels homes al mercat de treball (especialment amb l'augment de l'atur), que ha tendit a igualar-se a la de les dones.

Gràfica 5. Risc de pobresa segons sexe, abans de transferències socials. Catalunya. 2009-2015.

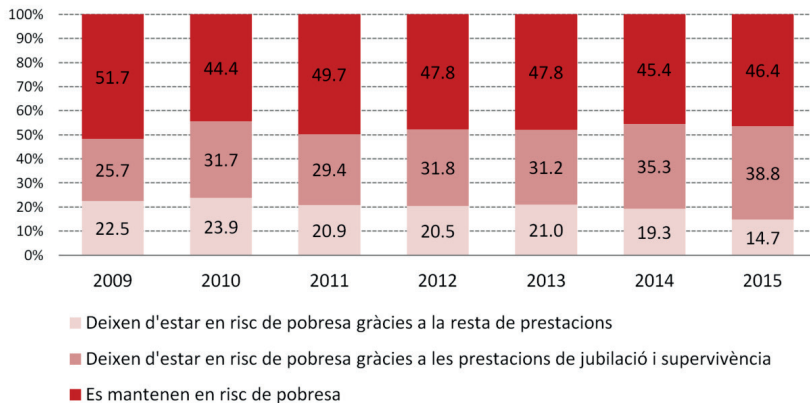
Font: elaboració pròpia a partir de l'Enquesta de Condicions de Vida (EU-SILC)

Si comparem aquestes dades amb les de la Gràfica 1 veiem que a Catalunya les prestacions socials aconseguen treure de la pobresa més de la meitat de la població que estaria afectada: pel 2015, redueixen la pobresa d'un 56,3% en les dones i d'un 53,6% en els homes; uns registres que són 8,3 punts superiors als de 2009 en el cas de les dones i 5,3 punts en el cas dels homes.

S'ha produït, per tant, un augment de l'impacte de les prestacions socials en la lluita contra la pobresa. Això ha permès que l'agreuement de la vulnerabilitat social, sobretot pel deteriorament del mercat de treball, no es tradueix en un augment proporcional del risc de pobresa. En tot cas, no totes les prestacions socials juguen el mateix rol. La major part d'aquest efecte el devem a les pensions de jubilació i supervivència, que han augmentat l'impacte en la reducció del risc de pobresa entre 2009 i 2015: de 25,7 a 38,8 punts en el cas dels homes, i de 33,0 a 42,8 punts en el cas de les dones. En canvi, la resta de prestacions (incloses les de desocupació) estan perdent capacitat protectora davant la pobresa: mentre que l'any 2009 aquestes prestacions eren les responsables d'un 46,7% i d'un 31,2% dels casos en què homes i dones –respectivament– abandonaven el risc de pobresa gràcies a les prestacions socials, el 2015 ja només ho són d'un 27,5% i d'un 24,1%.

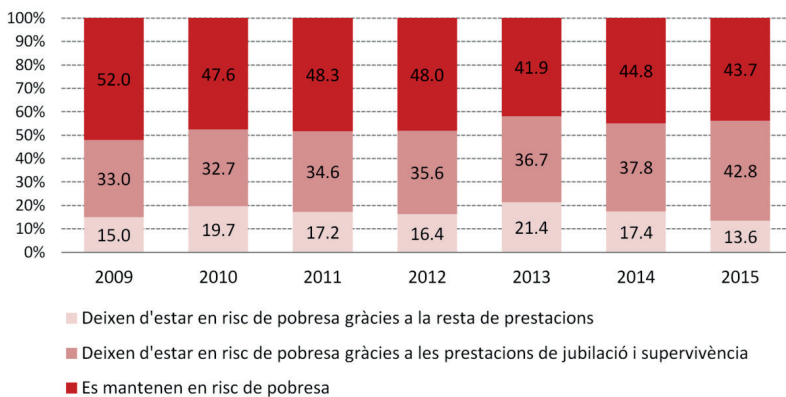
En aquest punt cal alertar de les dificultats que troben les dones per accedir a prestacions socials que les ajudin a sortir de la pobresa més enllà de les de jubilació i supervivència. Unes prestacions de jubilació i supervivència que, d'altra banda, majoritàriament corresponen als cònjuges, aspecte que prolonga la situació de dependència econòmica en les dones: per exemple, mentre un 91,7% dels homes de 65 anys o més declarava rebre una prestació de jubilació el 2015, només es trobava en la mateixa situació un 61,9% de les dones.

Gràfica 6. Situació respecte a la pobresa en funció de la percepció de prestacions socials, per cada 100 individus. Població masculina. Catalunya. 2009 a 2015.

Font: elaboració pròpia a partir de l'Enquesta de Condicions de Vida (EU-SILC)

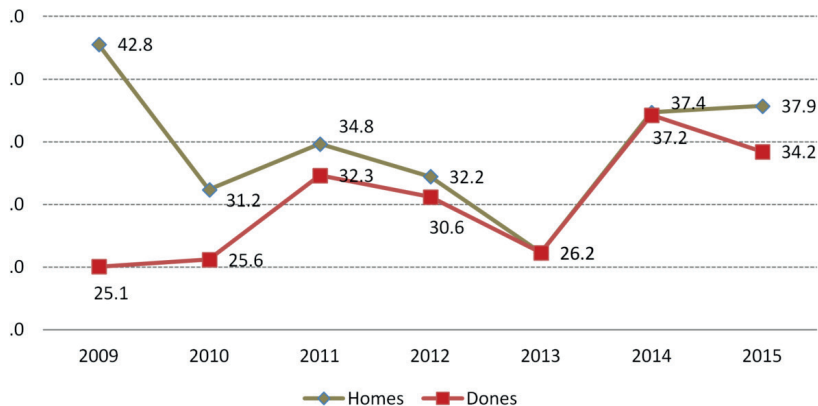
Gràfica 7. Situació respecte a la pobresa en funció de la percepció de prestacions socials, per cada 100 individus. Població femenina. Catalunya. 2009 a 2015.

Font: elaboració pròpia a partir de l'Enquesta de Condicions de Vida (EU-SILC)

Les dades tractades fins ara fan referència a l'anàlisi més habitual en relació a la pobresa: el recompte de població que es troba per sota del llindar i la seva comparació respecte al total de població. Ara bé, no aporten informació sobre la intensitat de la pobresa, és a dir, sobre la distància que les separa del llindar. La Gràfica 8 mostra els valors de la bretxa de pobresa (que mesura la distància que separa la renda mediana de les llars en risc de pobresa respecte al mateix llindar) i evidencia que, tot i que l'evolució és relativament irregular, en aquest cas la intensitat de la pobresa ha tendit a ser superior entre la població masculina. Malgrat que els anys 2013 i 2014 la diferència es va reduir fins al punt de ser gairebé inexistent, el 2015 ha tornat a ampliar-se: la intensitat de la pobresa és del 37,9% en el cas dels homes i del 34,2% en el de les dones; donant lloc a una distància aproximada de 3.310 euros anuals en els homes i de 3.660 euros en les dones per a escapar de la pobresa. Per a la comparativa europea hem de tornar a les dades del 2014: en el cas dels homes Catalunya presenta el segon registre més elevat d'intensitat de la pobresa dels països comunitaris (per darrere de Romania), mentre en el cas de les dones, no trobem cap altre país comunitari amb una intensitat de pobresa tan elevada. No és un fet estrany, ja que des de 2009 tant la intensitat de pobresa masculina com la femenina s'han situat en l'escala superior: en tres dels sis anys en el cas de la femenina, i en dos dels sis en el de la masculina. Cap altre país europeu va registrar una intensitat de pobresa tan alta com l'existent a Catalunya.

Gràfica 8. Bretxa de la pobresa (expressada en percentatge del llindar), segons sexe. Catalunya. 2009 a 2015

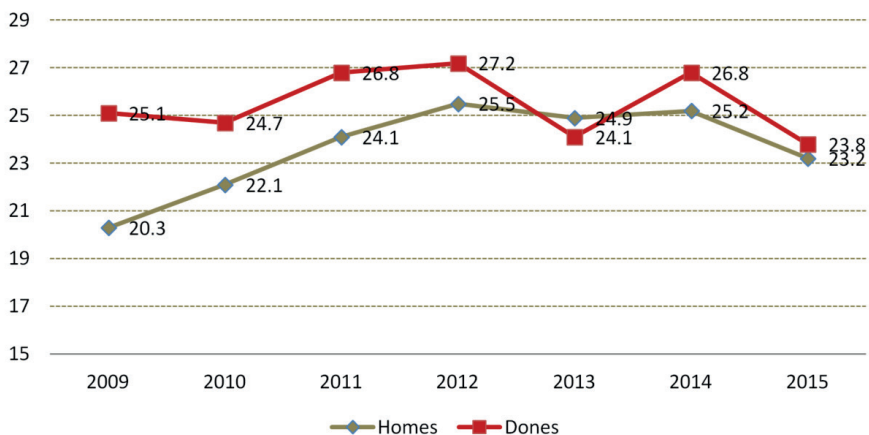

Font: elaboració pròpia a partir de l'Enquesta de Condicions de Vida (EU-SILC)

A banda de l'indicador de pobresa monetària, en el marc de l'estratègia Europa 2020 l'oficina estadística de la Unió Europea ha presentat una nova proposta de mesura de la vulnerabilitat social que va més enllà de l'anàlisi de la renda monetària. Es tracta de la taxa de risc de pobresa o exclusió social (ARPE, l'acrònim en anglès), que identifica els individus que estan afectats almenys per una d'aquestes tres problemàtiques: a) viure en una llar en situació de pobresa monetària, aspecte que hem vist fins ara; b) viure en una llar amb molt baixa intensitat del treball (per sota del 20% del total potencial de la llar en els membres de 18 a 59 anys); i c) patir privació material severa en almenys quatre indicadors proposats sobre nou possibles (no tenir capacitat per afrontar despeses imprevistes, no poder anar de vacances almenys una setmana a l'any; haver tingut retards en el pagament de despeses relacionades amb l'habitatge principal en els darrers 12 mesos, no poder-se permetre un àpat de carn, pollastre o peix almenys cada dos dies, no poder-se permetre disposar de rentadora, no poder-se permetre disposar de TV, no poder-se permetre disposar de telèfon, no poder-se permetre disposar d'un automòbil).

La tendència, que es pot observar a la Gràfica 9, és similar a l'observada en el cas de la pobresa monetària (en part a causa de la importància que aquest ítem té sobre el còmput global de l'indicador AROPE): el risc de pobresa i exclusió social és constantment superior entre les dones (23,2% d'afectació entre els homes i 23,8% entre les dones, l'any 2015), a excepció de l'any 2013; però les diferències s'han anat reduint progressivament: de 4,8 punts entre ambdós sexes l'any 2009 a 0,6 punts el 2015. En números absoluts, les dades de l'any 2015 revelen l'existència de 893.000 dones i 845.000 homes afectats per almenys algun d'aquests indicadors.

Gràfica 9. Risc de pobresa o exclusió social (ARPE), segons sexe (les dades de pobresa es basen en el llindar català). Catalunya. 2009 a 2015.

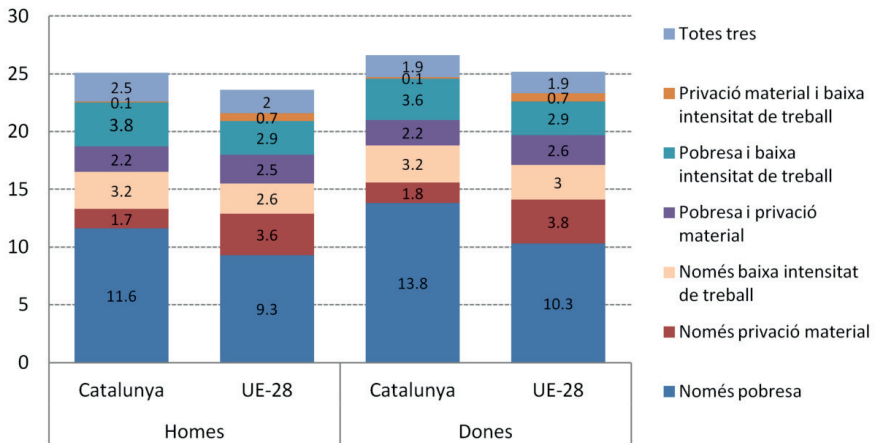

Font: elaboració pròpia a partir de l'Enquesta de Condicions de Vida (EU-SILC)

En el context europeu, Catalunya presenta una afectació moderada; el 2014 es situava en tretzena posició amb major grau d'afectació, posició que es reproduïa tant en el col·lectiu masculí com al femení. L'evolució longitudinal sí que presenta diferències entre sexes en la comparativa europea: mentre que l'augment de la taxa AROPE per al sexe femení a Catalunya és moderada (amb dotze països on aquesta ha augmentat més que aquí), en el cas del sexe masculí és substancial (només tres països han vist com augmentava més la taxa AROPE en els homes entre 2009 i 2014).

Com hem dit, a Catalunya els valors de la taxa AROPE estan determinats en gran part per la generalització de la pobresa monetària, ja sigui en solitari o combinada amb algun dels altres dos tipus d'afectació: vuit de cada deu persones (homes i dones, a nivell similar) afectades per la taxa AROPE a Catalunya pateixen pobresa monetària, mentre que a la UE-28 només en són set de cada deu. La baixa intensitat en el treball presenta uns registres similars als de la UE-28, a excepció de la població masculina, amb uns valors que a Catalunya són lleugerament superiors. En canvi, la privació material està força menys generalitzada: com a màxim, una de cada quatre persones viuen a Catalunya en una llar afectada per privació material, mentre que a nivell comunitari els valors augmenten fins gairebé quatre de cada deu. En aquest sentit, s'evidencia que bona part de la vulnerabilitat social a Catalunya es concentra en l'àmbit monetari i que, a la vegada, existeix una certa dissociació entre aquesta vulnerabilitat monetària i la present en altres àmbits materials.

Gràfica 10. Percentatge de població afectada pels diferents ítems de la Taxa AROPE, segons sexe (les dades de pobresa es basen en el llindar català). Catalunya i UE-28.

Font: elaboració pròpia a partir de l'Enquesta de Condicions de Vida (EU-SILC)

D'altra banda, en les dones és més habitual trobar-se en risc de pobresa de manera exclusiva, és a dir, sense que aquesta vingui compaginada amb cap dels altres dos factors de vulnerabilitat (13,8% sobre el total de població femenina i 51,9% sobre el total de població afectada per la taxa AROPE), i ho és en major mesura que entre la població masculina (11,6% sobre el total de població i 46,2% sobre la població afectada per la taxa AROPE).

Aquest comportament entra en coherència amb altres indicadors de vulnerabilitat que apunten a la idea que la problemàtica econòmica o vinculada a la capacitat monetària està tradicionalment vinculada en major mesura a l'esfera femenina. Per exemple, el 2015 un 5,8% de les dones declarava que no podia substituir la roba feta malbé (per un 4,2% dels homes), mentre en un 30,3% de les llars encapçalades per una dona arribaven a final de mes amb dificultats o moltes dificultats (per un 27% de les encapçalades per un home). En canvi, altres indicadors no estrictament vinculats a les carències monetàries no mostren uns resultats tan perjudicials per a les dones, especialment aquells relacionats amb el vincle social: per exemple, només un 2,6% de les dones declarava el 2015 no tenir ningú amb qui parlar de temes personals, i un 4,7% declarava no tenir familiars, amistats o veïns/es a qui demanar ajuda, mentre els percentatges entre els homes són del 4,3% i del 4,9% respectivament. En aquesta mateixa línia, els indicadors de sensellarisme també apunten cap a aquesta direcció, amb una forta masculinització –encara– d'aquest col·lectiu.

4. El risc de pobresa masculina i femenina a Catalunya desagregat per perfils socials i demogràfics

Encarem ara l'anàlisi de la situació³ de pobresa monetària en homes i do-

³ Hem decidit no incloure una anàlisi específica sobre el lloc de naixement o la nacionalitat a causa de les limitacions provinents de l'ECV, que només desagrega aquesta informació en tres categories: a) Estat espanyol; b) Resta de la Unió Europea (UE); i c) Resta del món. A més, en la segona categoria la mida mostral és inferior a 50 casos en homes i en dones, aspecte que limita la robustesa dels resultats des d'un punt de vista de la representativitat. En tot cas, les dades apunten a un evident major risc de pobresa entre les dones nascudes fora de la UE (50,8% el 2015, per un 45,9% entre els homes), si bé no ens permet aprofundir més en els orígens concrets.

nes i ho fem, en aquest apartat, de manera desagregada segons alguns dels principals perfils sociodemogràfics, com són l'edat, el nivell formatiu, la relació amb l'activitat i l'estat civil.

4.1. L'edat

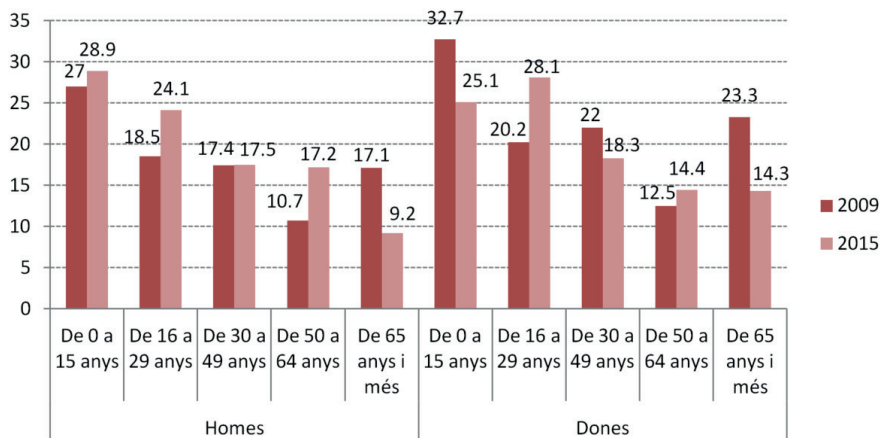
Entre 2009 i 2015, el risc de pobresa ha augmentat per a tots els grups d'edat entre els homes, a excepció del col·lectiu de 65 anys i més, que ha gaudit d'una reducció substancial d'aquest indicador. En canvi, en les dones l'evolució ha estat menys clara: dos grups d'edat han vist augmentar el seu risc de pobresa (dones de 16 a 29 i de 50 a 64 anys) i tres l'han pogut reduir, tenint com a conseqüència un cert estancament en el risc de pobresa total, cosa que ha afavorit un reequilibri entre les taxes de pobresa masculina i femenina. Més enllà d'aquesta idea general, la Gràfica 11 disposa aquesta informació i ens ofereix dues altres conclusions que, al nostre entendre, són igualment rellevants.

La primera és que, sigui quin sigui el sexe, a mesura que s'avança en el cicle vital s'afronta un menor risc de pobresa. En aquest sentit, si ens fixem en els grups d'edat situats als extrems, el 2015 el risc de pobresa entre la població menor de 16 anys era del 28,9% en els homes i del 25,1% en les dones; mentre en la població de 65 anys i més era dues terceres parts inferior per als homes (9,2%) i una tercera part en les dones (14,3%). Aquest comportament manté una progressivitat gairebé lineal, però cal assenyalar dos matisos. D'entrada, que l'any 2009 aquest comportament ja es produïa, però limitat a la població de menys de 65 anys, ja que la població de 65 anys i més presentava uns nivells de pobresa superiors (del 17,1% en els homes i del 23,3% en les dones). Un segon matís fa referència al col·lectiu de dones de 16 a 29 anys: és el grup d'edat amb major risc de pobresa entre el total de dones (28,1% l'any 2015), aquell on més ha augmentat aquest risc de pobresa femenina (gairebé en un 40% en sis anys) i el segon grup d'edat amb major diferència absoluta en el risc de pobresa en relació als homes (4 punts percentuals), només per darrere del grup de població de 65 anys i més. És, doncs, un dels col·lectius més perjudicats per l'evolució del sistema social i econòmic dels darrers anys, i ho és tant en comparació amb la resta de grups d'edat femenins com en relació al mateix grup d'edat masculí.

La segona conclusió és que, per regla general, a igual edat el risc de pobresa acostuma a ser superior entre les dones que entre els homes; i com acabem d'indicar, l'any 2015 ho és especialment entre la població jove (de 16 a 29 anys) i la d'edat més avançada (de 65 anys i més). Això sí, si bé l'any 2009 aquesta tendència es compleix en la totalitat de categories d'edat, el 2015 han aparegut les excepcions de les poblacions de 0 a 15 anys i la de 50 a 64 anys, que presenten un major risc de pobresa entre els homes; en el primer cas sense un factor explicatiu aparent i en el segon per l'impacte de la crisi en aquest col·lectiu masculí.

En tot cas, s'evidencia que en aquells grups on ha augmentat la vulnerabilitat (com les persones joves) aquesta ho ha fet en major mesura entre les dones, mentre que en aquells grups on la situació ha millorat (com la població de 65 anys i més) n'han estat més beneficiats els homes.

Gràfica 11. Risc de pobresa segons sexe i grup d'edat. Catalunya.

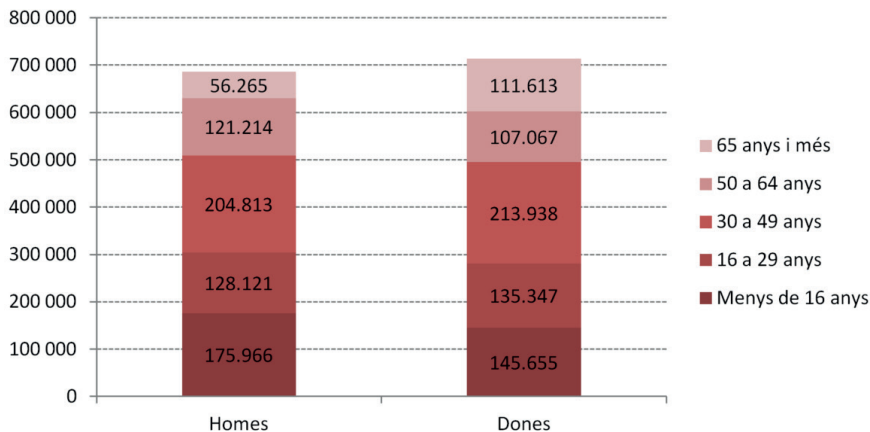
Font: elaboració pròpia a partir de l'Enquesta de Condicions de Vida (EU-SILC)

Les dades de la Gràfica 11 focalitzen l'anàlisi en el risc de pobresa que presenten els grups d'edat. Malgrat això, no hem abordat l'estudi de la com-

posició de la població en risc de pobresa, on a més del risc de pobresa s'hi involucra un altre factor: el pes demogràfic. Quan tenim en compte aquest element (Gràfica 12), amb dades del 2015 veiem que la major part de la població en risc de pobresa (tres de cada deu, tant per a homes com per a dones) es troba en la franja de 30 a 49 anys, tot i que aquesta mateixa franja no és de les que presenta un major risc de pobresa. Això s'explica per l'extraordinari volum demogràfic d'aquesta població, nascuda entre els anys 1966 i 1985 i que engloba la totalitat de l'explosió demogràfica de finals de la dècada de 1960 i de 1970. Els grups de població infantil i juvenil són, respectivament, els següents més representats. En el cas de la població infantil, a més, la diferència és substancial: aproximadament 30.000 nens més en risc de pobresa que nenes. L'explicació, a banda d'un major risc de pobresa masculina en aquesta franja d'edat el 2015, es deu també al tradicional major pes demogràfic masculí en els primers anys de vida (amb dades del padró de 2015, a Catalunya hi havia aproximadament 37.000 nens més que nenes entre 0 i 15 anys). Aquesta masculinització, que s'allarga fins ben entrada la població juvenil, també fa que el volum d'individus de 16 a 29 anys en risc de pobresa sigui similar en homes i dones, amb una diferència de només uns 7.000 casos, quan el risc de pobresa és fins a 4 punts percentuals superior a les dones.

Les franges d'edat més avançades, en canvi, tenen un pes poc nombrós entre el conjunt de la població en risc de pobresa. La franja de 50 a 64 anys representa un 17% i un 15,7% de la població masculina i femenina que es troba per sota del llindar de pobresa, mentre que la població de 65 anys i més (tot i contemplar la franja més àmplia d'edats) només en representa un 8,2% i un 15,6%. En aquest darrer cas s'hi conjuguen les baixes taxes de pobresa i un menor pes demogràfic, especialment a nivell masculí, que fa que el volum d'homes de 65 anys i més en risc de pobresa (56.256) sigui aproximadament la meitat que el de les dones (111.613).

Gràfica 12. Composició de la població en risc de pobresa segons sexe i grup d'edat. Números absoluts. Catalunya.

Font: elaboració pròpia a partir de l'Enquesta de Condicions de Vida (EU-SILC)

4.2. El Nivell formatiu

Una segona variable clau en termes d'estructuració social és el nivell d'estudis assolits, que és rellevant tant pel que fa a la qualificació personal com a la possibilitat d'accedir a un segment d'ocupacions de major qualitat en el mercat laboral. En aquest cas hem delimitat l'estudi a la població de 16 a 64 anys i que ja no està estudiant⁴.

Les dades apunten a un comportament que es reproduïx en ambdós sexes: tant per a homes com per a dones, a un major nivell formatiu li correspon de manera progressiva un menor risc de pobresa. L'any 2015 el risc de

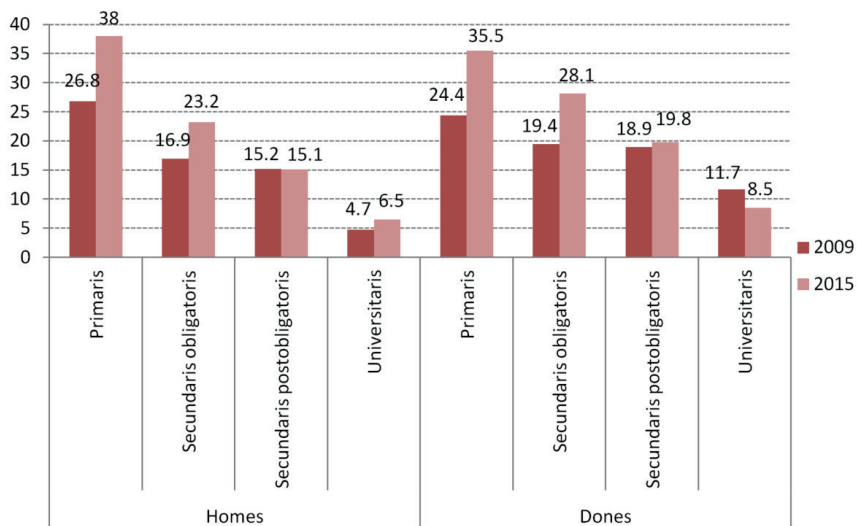
⁴ Hem obviat la població de 65 anys i més perquè és una població que rep una protecció considerable per part de les prestacions socials, com hem vist, a la vegada que presenta grans bosses de població amb nivell formatiu bàsic. Aquesta conjunció afavoria una lectura esbiaixada dels resultats ja que es podia donar a entendre que el fet de disposar d'estudis bàsics era un factor de protecció per a la població, quan en realitat el seu menor risc de pobresa s'explica més a un factor d'edat: la major part de població amb estudis primaris pertany, precisament, a aquesta franja d'edat. D'altra banda, hem considerat exclusivament la població que declarava no estar estudiant en el moment de l'enquesta, per acostar-nos als casos en què el nivell d'estudis assolit era el definitiu.

pobresa entre els homes amb estudis universitaris és 5,8 vegades inferior en relació als homes amb estudis primaris; 3,6 vegades en relació als homes amb estudis secundaris obligatoris i 2,3 vegades en relació als homes amb estudis secundaris postobligatoris. En el cas de les dones, disposar d'estudis universitaris possibilita, el 2015, registrar un risc de pobresa 4,2 vegades inferior al de les dones amb estudis primaris, 3,3 vegades inferior en relació a les dones amb estudis secundaris obligatoris i 2,3 vegades inferior al de les dones amb estudis secundaris postobligatoris.

A més, un major nivell formatiu també ha ajudat a afrontar millor els efectes de la crisi, que s'han focalitzat en la població més vulnerable. El risc de pobresa ha augmentat substancialment entre 2009 i 2015 entre la població amb estudis primaris (augment d'11,2 punts en els homes i 11,1 punts en les dones) i amb estudis secundaris obligatoris (6,3 punts en els homes i 8,7 en les dones), però l'impacte ha estat força menor en les altres dues categories i, en el cas de les dones amb estudis universitaris, el risc de pobresa fins i tot s'ha reduït respecte al 2009.

A partir de l'educació secundària obligatòria el risc de pobresa sempre és superior en les dones que en els homes. Per tant, allargar l'etapa formativa és una estratègia que, en termes de pobresa, és cada vegada més útil per a les dones per a diferenciar-se de la resta de col·lectiu femení, però no sembla tan efectiva com per aconseguir una igualtat real en comparació amb els homes que tenen un mateix nivell formatiu i, de fet, només entre la població amb estudis universitaris s'ha produït un reequilibri en les taxes de pobresa masculina (que ha augmentat) i femenina (que ha disminuït, tot i seguir sent superior).

Gràfica 13. Risc de pobresa segons sexe i nivell màxim d'estudis assolits. Població de 16 a 64 anys i que no està estudiant. Catalunya.

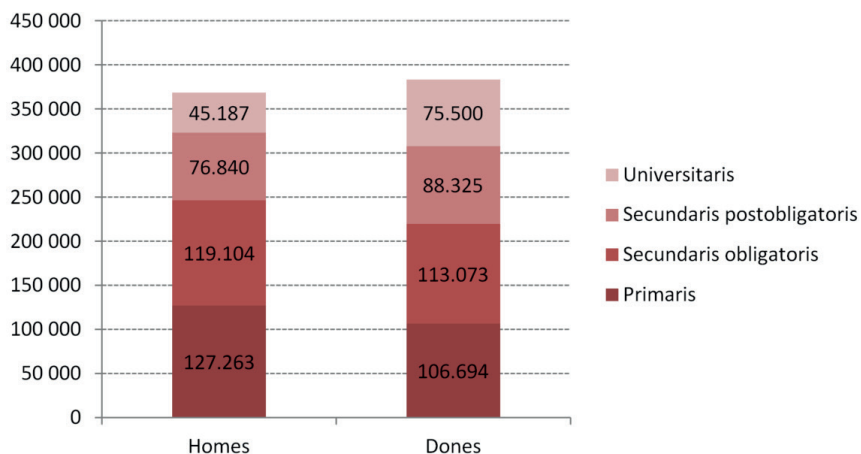
Font: elaboració pròpia a partir de l'Enquesta de Condicions de Vida (EU-SILC)

En números absoluts es reproduïx el model pel qual a major nivell formatiu hi ha un menor volum de població en risc de pobresa. En tot cas, però, hi ha una dada rellevant: la composició de la població en risc de pobresa és força diferent en homes i en dones. Mentre en els homes hi trobem sobretot individus amb estudis primaris o secundaris obligatoris (66,9% del total d'homes en risc de pobresa), entre la part femenina hi ha un volum considerable de dones amb estudis postobligatoris i universitaris (42,7%). Això s'explica pel fet de patir unes taxes de pobresa superiors i també a causa del major nivell formatiu de les dones, i té com a conseqüència que la distribució de la població en risc de pobresa entre les dones sigui força més homogènia que entre els homes. Tal com es veu a la Gràfica 14, la diferència en números absoluts entre el volum de població amb estudis primaris i amb estudis universitaris és de poc més de 31.000 casos en les dones, una dada allunyada dels 82.000 casos de diferència que hi ha entre els homes. Això fa que, en comparació amb els homes, a Catalunya hi hagi

unes 30.000 dones més en risc de pobresa entre la població amb estudis universitaris, i unes 11.000 més entre la població amb estudis secundaris postobligatoris.

En oposició, la sobrerepresentació masculina en els nivells formatius més bàsics fa que el seu volum dins del col·lectiu de persones en risc de pobresa sigui molt superior al de les dones, especialment pel que fa als estudis primaris: 127.263 homes en risc de pobresa el 2015, per 106.694 dones.

Gràfica 14. Composició de la població en risc de pobresa segons sexe i nivell formatiu. Números absoluts. Població de 16 a 64 anys que no està estudiant. Catalunya.

Font: elaboració pròpia a partir de l'Enquesta de Condicions de Vida (EU-SILC)

4.3. La relació amb l'activitat

Pel que fa a la relació amb l'activitat, el risc de pobresa és especialment baix entre la població ocupada: un 11,7% dels homes i un 12,6% de les dones ocupades es troben en risc de pobresa l'any 2015, un registre que s'ha igualat en els darrers anys (el 2009, un 11,7% en els homes i un 14,2%

en les dones). En aquest punt cal remarcar que, en cas d'ocupació com a assalariat/da a temps complet, la taxa de pobresa és inferior en les dones (8%, respecte a un 9,1% en els homes). Això no s'explica per una millor retribució en les dones assalariades a temps complet (la renda percebuda de manera individual en aquest col·lectiu és d'aproximadament 21.740 euros de mitjana entre els homes i de 18.640 entre les dones, és a dir, un 14,3% menys, l'any 2015), sinó perquè en un mercat de treball fortament masculinitzat, l'ocupació a temps complet en la dona sol anar acompanyada –almenys amb major freqüència que a la inversa– de l'entrada d'una altra font d'ingressos procedent d'altres membres de la llar, habitualment homes. Per tant, l'ocupació femenina apareix com una eina de doble protecció que, quan s'hi dóna el cas, resulta especialment eficaç per mantenir la llar allunyada de la pobresa.

La població aturada és la que presenta el risc de pobresa més elevat l'any 2015, tant en homes (43,6%) com en dones (35,3%); i en tots dos casos és la que ha patit un major augment de la taxa de pobresa des de 2009. El fet que el risc de pobresa sigui més elevat entre els homes aturats resulta a priori sorprenent si tenim en compte que la renda individual percebuda per la població aturada femenina és un 31,7% inferior en relació a la masculina (5.301 euros, de mitjana, per a les dones a Catalunya l'any 2015, i 8.430 euros pels homes). Com en el cas de la població ocupada, altra vegada cal tenir present l'efecte de la llar per explicar-ho: la presència d'homes en situació d'atur té un major impacte en termes de pobresa per al conjunt de membres de la llar, donat que habitualment els homes en són la principal font d'ingressos. Amb la configuració actual del mercat laboral, la posició de les dones encara és de subordinació en relació a la dels homes i, per tant, allò que defineix la posició de la llar encara és, majoritàriament, la situació en què es trobi l'home.

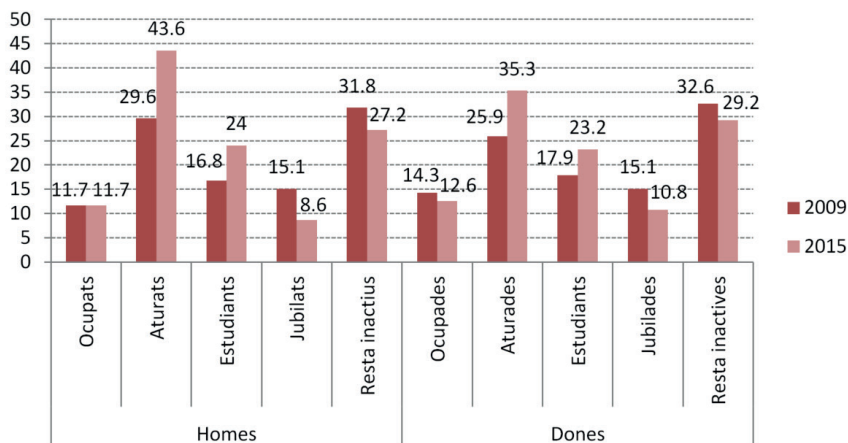
A més de la població aturada, l'únic altre col·lectiu que ha vist augmentar el risc de pobresa tant en homes com en dones entre 2009 i 2015 ha estat el dels i les estudiants: amb un registre del 24% en els homes (16,8% el 2009) i del 23,2% en les dones (17,9% el 2009). Aquest augment està estretament vinculat amb la situació de vulnerabilitat de les persones joves, com hem vist anteriorment, i ens ajuda a entendre que part de la desigual-

tat en el risc de pobresa entre les persones joves s'explica per la necessitat que les noies tenen d'allargar la seva etapa formativa per optar a entrar al mercat laboral en condicions de major equitat en relació als nois. Ara bé, el problema no és tant que la condició d'estudiants les penalitzi particularment (de fet, el risc de pobresa és inferior al dels estudiants masculins) sinó que hi ha un volum més elevat de noies que es troben en aquesta etapa (el 2015, un 49,1% de les noies de 16 a 29 anys, per un 43,2% dels nois). En aquest sentit, cal destacar que tot i que acabem de veure que la formació és una de les principals eines per lluitar contra la pobresa, al mateix temps s'està convertint en un dels principals períodes de vulnerabilitat del cicle vital.

La resta de persones inactives que no estan estudiant ni estan jubilades presenten una millora en la seva situació entre 2009 i 2015, tot i que es mantenen en uns registres elevats: d'un risc de pobresa del 31,8% a un del 27,2% en els homes, i del 32,6% al 29,2% en les dones. Es tracta d'una situació que perjudica en major mesura a les dones, no només pel fet de tenir un risc de pobresa superior en relació als homes, sinó sobretot per la major presència femenina: el 77,9% d'aquest col·lectiu són dones, majoritàriament dedicades a les tasques de la llar.

Hem deixat en darrer terme la població jubilada perquè és el col·lectiu que presenta l'evolució més diferenciada en relació a la resta. Tant en homes com en dones, és l'únic col·lectiu que ha aconseguit reduir el seu risc de pobresa de manera substancial entre 2009 i 2015 (a la meitat en els homes, i en una tercera part en les dones), fins al punt que el 2015 aquest grup de població presenta un risc de pobresa inferior al de la població ocupada (i només es troba per sobre del subgrup de població assalariada a temps complet). Malgrat disposar d'un nivell formatiu relativament bàsic (tant en homes com en dones és la categoria amb major presència d'individus amb estudis primaris: 54,6% dels homes jubilats i 68,6% de les dones jubilades, l'any 2015), el fet de trobar-se fora dels efectes del mercat de treball actual i d'accedir de manera força generalitzada a pensions de jubilació ha ajudat a aquest col·lectiu no ja a mantenir uns nivells de pobresa estables en temps de crisi, sinó fins i tot a reduir-los de manera substancial.

Gràfica 15. Risc de pobresa segons sexe i relació amb l'activitat. Població de 16 anys i més. Catalunya.

Font: elaboració pròpia a partir de l'Enquesta de Condicions de Vida (EU-SILC)

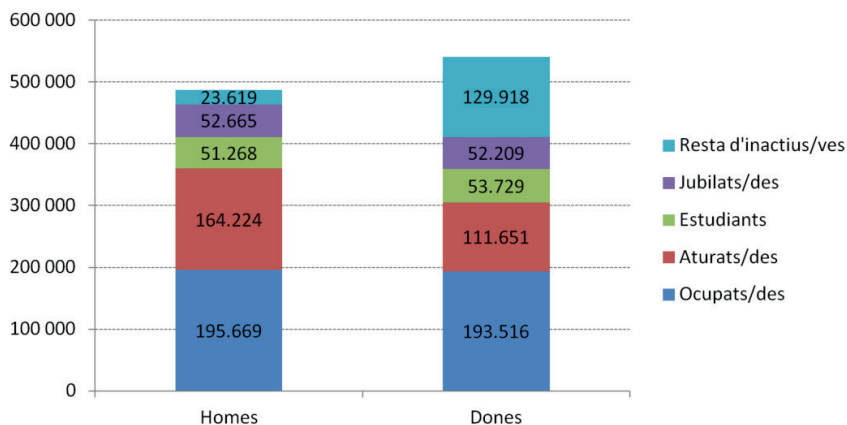
La distribució en números absoluts mostra que, tot i presentar un dels riscos de pobresa més baixos de tots els col·lectius, la major part de la població en situació de pobresa està ocupada: aproximadament 195.000 homes i 193.000 dones. La problemàtica no es deu tant al fet de rebre salaris que es situen per sota del llindar de pobresa, com a estar ocupat/da però viure en una llar on l'entrada d'altres fonts d'ingressos és limitada.

En tot cas, cal remarcar l'elevat grau d'equilibri (tant en risc de pobresa com en volum de població en situació de pobresa) que trobem entre la població ocupada, i que es reproduïx per als casos de la població estudiant i les persones jubilades, si bé aquests dos col·lectius estan força menys representats degut al seu menor pes demogràfic.

En canvi, hi ha dos col·lectius on els registres sí que presenten diferències. D'entrada, la població aturada: hi ha al voltant de 52.000 homes aturats en risc de pobresa per sobre del volum de dones en aquesta situació. Aquesta diferència es deu a la suma del pes demogràfic (amb més homes que dones en situació d'atur el 2015) i al major risc de pobresa que presenten els homes aturats en relació a les dones aturades. Però encara és més vo-

luminosa la diferència entre la població inactiva que no està jubilada ni és estudiant, amb fins a sis vegades més dones que homes: 129.918 dones en risc de pobresa per 21.619 homes. Tot i que la taxa de pobresa entre uns i altres és relativament similar, el que explica aquests registres és la major presència de dones en aquest perfil altament vulnerable, especialment les dedicades a les tasques de la llar. Aquest col·lectiu, que és el segon més representat entre el total de dones en risc de pobresa (24%), és el menys voluminós entre els homes (4,8%).

Gràfica 16. Composició de la població en risc de pobresa segons sexe i relació amb l'activitat. Números absoluts. Catalunya.

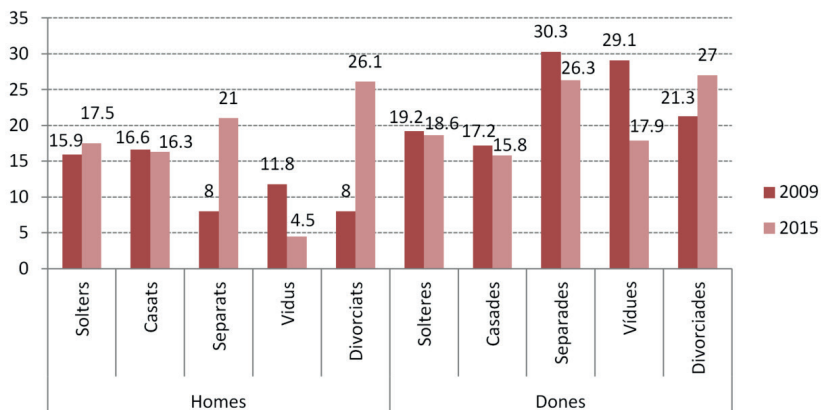
Font: elaboració pròpia a partir de l'Enquesta de Condicions de Vida (EU-SILC)

4.4. L'estat civil

L'estudi del risc de pobresa segons l'estat civil mostra l'impacte que té l'estructura de la llar. Les principals diferències es localitzen en les llars on no conviuen ambdós sexes. Així, per exemple, el risc de pobresa entre homes casats i dones casades assoleix un diferencial màxim de només 0,6 punts percentuals entre 2009 i 2015. En el cas de les persones solteres, les diferències es mantenen moderades (entre 3,3 punts el 2009 i 1,1 el 2015),

sempre amb registres de pobresa més alts entre les dones, un aspecte lligat a la presència de nois i noies joves i en etapa formativa. Si observem els resultats de la població separada, vídua o divorciada⁵ observem que, ara sí, la incidència de la pobresa entre les dones és substancialment superior a la dels homes: en 5,3 punts, 13,4 punts i 9,4 punts, respectivament. Es tracta d'una dada que evidencia que els processos de ruptura familiar –siguin pel motiu que siguin– penalitzen especialment les dones en termes de pobresa monetària.

Gràfica 17. Risc de pobresa segons sexe i estat civil. Població de 16 anys i més. Catalunya.

Font: elaboració pròpia a partir de l'Enquesta de Condicions de Vida (EU-SILC)

Això entra en concordança amb les dades que tenen en compte la tipologia de la llar. En les llars on hi ha un equilibri en la presència d'homes i dones (bàsicament, formades per parelles, amb o sense fills), el risc de pobresa entre homes i dones és gairebé idèntic. En canvi, hi ha dues tipologies de llar on passa el contrari, i totes dues estan caracteritzades per un major component individual:

⁵ En aquest cas, la mida mostral d'aquestes tres categories per als homes és inferior a 50 casos, per la qual cosa els resultats es poden veure afectats per variacions derivades d'aquest fet. En les dones sí que es supera aquesta mida mostral.

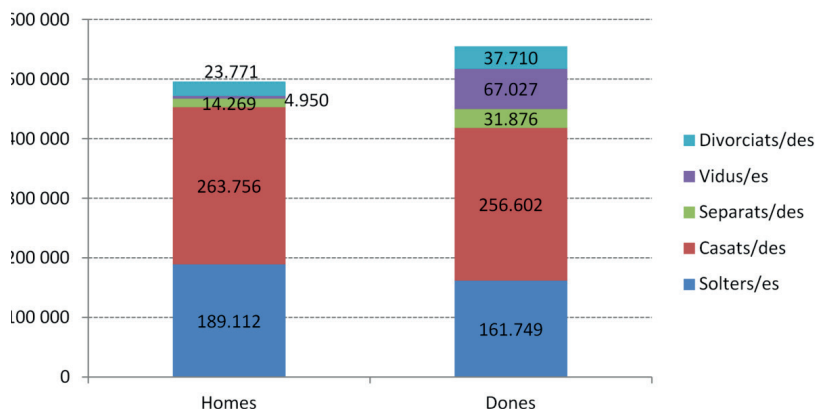
- a) D'una banda, les llars formades per una persona que viu sola. En aquest cas, el risc de pobresa és superior entre les dones: 21,2% en elles i 18,1% en ells, amb dades del 2015; i el diferencial és encara més elevat si la persona que viu sola és una dona de 65 anys o més.
- b) De l'altra, les llars formades per una persona adulta que viu amb infants. En aquest cas, el risc de pobresa és de gairebé el doble si la persona adulta és un home (47,5%) en relació a si és una dona (27,9%). I, malgrat això, és un tipus de llar que penalitza clarament les dones, perquè gairebé vuit de cada deu llars d'aquest tipus són monomarentals.

Això corrobora la idea que les llars individualitzades són les que concentren el desequilibri en la pobresa per raó de gènere, ja sigui per registrar nivells desiguals de pobresa entre homes i dones o per la concentració de dones en un dels tipus de llars més vulnerables, com les monomarentals.

En números absoluts, la major part de població en risc de pobresa està casada, tant en homes (263.756) com en dones (256.602), uns registres similars entre ells i en relació a les respectives taxes de pobresa. En segon lloc hi ha la població soltera, amb uns 27.000 casos més de pobresa entre els homes malgrat que la taxa de pobresa és superior en les dones. Això s'explica pel major pes demogràfic d'aquest col·lectiu entre els homes, especialment concentrat en les franges més joves d'edat, més masculinitzades.

A força distància d'aquests dos col·lectius trobem els casos de trencament familiar, ja sigui per separació, divorci o viduïtat. En aquest cas el predomini femení és clar, i altra vegada això s'explica per la major presència de dones en aquestes situacions (2,3 vegades més que en els homes, especialment en el cas de la viduïtat) i per un major risc de pobresa femenina en tots tres perfils. Entre els/les separats/des, vidus/es i divorciats/des hi ha uns 94.000 individus més en risc de pobresa entre les dones (136.613) que entre els homes (42.990), fet que representa un pes superior en 3,1 vegades, i que evidencia altra vegada la posició de dependència en què es troben moltes dones en relació a la llar on conviuen i que surt a la llum precisament quan aquesta llar es trenca.

Gràfica 18. Composició de la població en risc de pobresa segons sexe i estat civil. Números absoluts. Població de 16 anys i més. Catalunya⁶.

Font: elaboració pròpia a partir de l'Enquesta de Condicions de Vida (EU-SILC)

5. Trencant el vel metodològic familiar: les dades de pobresa sota el supòsit d'autonomia

Com hem anat veient, la metodologia convencional de mesura de la pobresa basa els càlculs de renda en el conjunt de la llar –que es pren com una unitat homogènia– i no en els individus de manera autònoma. Per això, en la mesura que homes i dones tendeixen a conviure de manera numèricament equilibrada, s'obtenen uns resultats de pobresa també equilibrats (amb l'excepció de determinats perfils on les diferències són majors, especialment vinculats a les llars individualitzades) que contrasten amb la constatació que l'accés real a situacions de protecció com la vinculació laboral o l'assistència a la protecció social sí que mostren majors

⁶ Els totals no coincideixen exactament amb els de la Gràfica 16, tot i que en tots dos casos es fa referència a la població de 16 anys i més. Això es deu a la presència d'individus dels quals no es té informació en alguna de les dues variables. En tot cas, les diferències són poc substancials.

desigualtats per raó de gènere. Per això entenem que utilitzar la metodologia convencional per a l'estudi de la pobresa, si volem focalitzar l'atenció en les desigualtats de gènere, fomenta una certa ambigüitat al voltant de realitats que queden amagades sota el vel que es genera en analitzar la llar com una unitat homogènia.

Per donar resposta a aquesta limitació oferim d'ara en endavant els resultats obtinguts mitjançant una metodologia alternativa, fonamentada en l'anàlisi de la pobresa sota el supòsit d'autonomia dels individus. És a dir, en aquest cas estudiem si, amb els ingressos que generen de manera individual, homes i dones mantindrien uns registres similars de pobresa als que s'obtenen quan s'analitza la llar com un conjunt únic. A nivell tècnic, es tracta de mesurar si, amb els seus ingressos individuals, homes i dones superarien el llindar de pobresa a Catalunya.

De totes maneres, avancem que l'ús d'aquesta metodologia presenta algunes limitacions que cal explicitar:

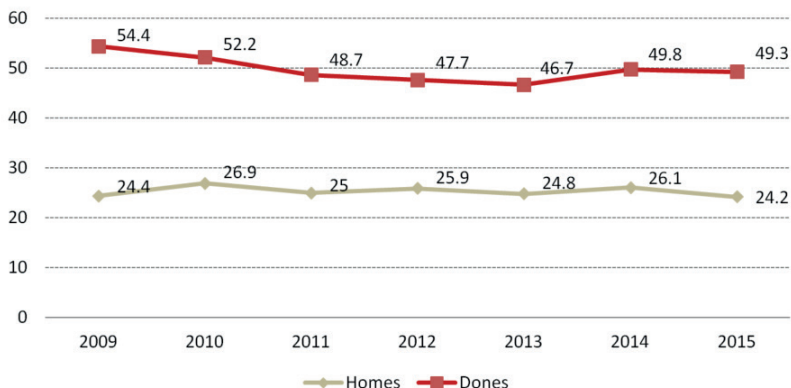
- a) Es basa en un supòsit hipotètic (comptabilitzar els ingressos individuals, com si la persona visqués sola) i per tant en una situació que impossem artificialment a les unitats d'estudi.
- b) No som capaços de preveure si, davant d'aquesta situació imposada, els subjectes modificarien la seva estratègia familiar, econòmica o social actual: per exemple, cercant feina si no ho estan fent actualment.
- c) Tenim dificultats per comptabilitzar determinats ingressos que difícilment són imputables a un o altre dels seus membres, com ajudes familiars o rendes procedents d'altres propietats, i per imaginar els nous ingressos que es podrien generar. La possibilitat d'imputar aquests ingressos als individus està, des del nostre punt de vista, subjecta a un marge d'error desconegut i per tant hem optat per prescindir-ne: comptabilitzem únicament les rendes individuals ingressades en el darrer any natural.
- d) Tampoc sabem qui es faria càrrec de les persones dependents que hi pugui haver en una llar. Com es tracta d'un exercici hipotètic, hem decidit desestimar-ne la seva presència: considerarem

exclusivament la situació segons la qual la persona analitzada viu en solitari sense cap tipus de càrrega familiar. Com aquest model l'apliquem tant per a homes com per a dones, entenem que els resultats obtinguts són comparables.

Quan procedim seguint aquesta nova aproximació metodològica observem la ruptura en la igualtat entre homes i dones pel que fa al risc de pobresa. Gairebé la meitat de les dones de Catalunya majors de 16 anys i que no estan estudiant (49,3%) es trobarien en risc de pobresa el 2015 amb els seus ingressos individuals i vivint en solitari, un percentatge que duplica el dels homes (24,2%). Què suposa aquest canvi metodològic en comparació amb els resultats oferts per la metodologia convencional? Doncs suposa que, de mitjana, l'augment és del 49,1% en el risc de pobresa entre els homes i del 153,5% en el cas de les dones. Són dades previsible si tenim en compte que, tot i que està augmentant, la part de la renda total de la llar que aporten les dones segueix estant l'any 2015 per sota del 40% de mitjana, mentre la resta prové dels homes (més de la meitat) o d'ingressos imputables a la llar i no a un individu en concret.

En el cas de les dones, el risc de pobresa segons aquesta metodologia s'havia reduït substancialment entre 2009 i 2013 (en 7,7 punts percentuals), per tornar a augmentar lleugerament en els dos darrers anys. Malgrat això, el registre del 2015 es manté 5,1 punts per sota del de l'any 2009, quan es situava en un 54,4% del col·lectiu. En els homes aquest indicador està tenint un comportament més rígid i entre el mínim (registrarat el 2015) i el màxim (registrarat el 2010) només hi ha 2,7 punts de diferència.

Gràfica 19. Risc de pobresa segons sexe. Es comptabilitzen únicament els ingressos individuals. Població de 16 anys i més que no està estudiant. Catalunya.

Font: elaboració pròpia a partir de l'Enquesta de Condicions de Vida (EU-SILC)

La Taula 1 ens permet aprofundir en l'impacte del risc de pobresa segons el supòsit d'autonomia en funció dels principals perfils socials i demogràfics que hem abordat fins ara: l'edat, el nivell d'estudis, la relació amb l'activitat i l'estat civil.

Les diferències en els resultats són evidents. Com hem vist prèviament, segons la metodologia convencional l'any 2009 només hi havia dos perfils amb major risc de pobresa entre els homes que entre les dones, i tots dos tenien a veure amb una posició de protecció en relació a l'activitat: les persones ocupades i les jubilades. En aquests casos, el fet que la dona disposés d'una ocupació o d'una jubilació aconseguia rebaixar amb força el risc de pobresa a la llar, ja que habitualment complementava altres ocupacions o situacions de jubilació d'altres membres de la llar, com el marit. El 2015 la situació varia poc: de dos perfils es passa a quatre, si bé sí que s'ha modificat la tipologia de persones afectades a causa del cop que la crisi ha generat entre la població masculina amb baixa qualificació; ara els perfils amb major risc de pobresa masculina passen a ser la població de 50

a 64 anys, les persones aturades, les persones amb estudis primaris i les persones casades (si bé en aquest darrer cas les diferències entre un i altre sexe sempre són reduïdes).

En tot cas, estem davant d'excepcions al comportament general que indica que, tot i que les diferències entre un i altre sexe són generalment escasses i a més s'han reduït a la meitat entre 2009 i 2015 (d'un diferencial mitjà de 5,9 punts a un de 2,6 punts), la majoria de perfils socials i demogràfics segueixen generant un major risc de pobresa entre les dones.

Ara bé, adoptant el supòsit d'autonomia les dades varien substancialment. Ho detallem en dos punts:

- a) D'entrada, les diferències entre homes i dones són superiors en relació als resultats obtinguts segons la metodologia convencional, tot i que la desigualtat entre ambdues metodologies s'ha reduït al llarg del període 2009-2015. El 2015, la major desigualtat per raó de gènere es concentra en el perfil de població d'edat avançada (65 anys i més, jubilats/des, vidus/es i persones amb estudis primaris): en aquests casos l'estabilitat econòmica de les dones depèn en gran part de l'entrada d'altres rendes a la seva llar, mentre que els mateixos perfils masculins gaudeixen d'una autonomia econòmica superior. Però, més enllà d'aquests perfils, la desigualtat persisteix també en categories socioeconòmiques més elevades: entre la població amb estudis universitaris, població adulta i població ocupada, el fet de passar a viure en solitari suposaria per a les dones com a mínim duplicar les probabilitats de trobar-se en risc de pobresa, mentre pels homes en la mateixa situació la penalització seria molt menor.
- b) A més, les diferències estan generalitzades. En els setze perfils estudiats existeix un major risc de pobresa entre les dones que entre els homes quan el que analitzem és la renda individual. En aquest sentit, només tres dels perfils masculins presenten un risc de pobresa superior al 40% sota el supòsit d'autonomia (homes aturats, nois de 16 a 29 anys, i homes separats) i només uns altres dos perfils tenen un risc de pobresa per sobre del 30% (homes solters, i homes amb estudis secundaris obligatoris). Els altres onze, doncs,

tenen un risc de pobresa inferior al 30% en cas d'autonomia. En les dones, en canvi, només un d'aquests perfils –les dones amb estudis universitaris– es troba en aquest menor grau d'afectació, i només les ocupades, les que tenen entre 30 i 49 anys i les vídues es situen ens uns registres que es mouen entre el 30% i el 40%. En conseqüència, dotze dels setze perfils femenins presenten un risc de pobresa superior al 40% sota el supòsit d'autonomia i en alguns casos especialment vulnerables –com les noies de 16 a 29 anys, les dones amb estudis primaris o amb estudis secundaris obligatoris, i les dones aturades– el risc de pobresa superaria el 60% en cas de comptabilitzar únicament els seus ingressos personals.

Taula 1. Risc de pobresa segons la metodologia convencional i segons el supòsit d'autonomia, per sexe i diferents perfils. En tots dos casos, els resultats es basen en la població de 16 anys i més que no està estudiant. Catalunya.

	Metodologia convencional				Supòsit d'autonomia			
	2009		2015		2009		2015	
	H	D	H	D	H	D	H	D
De 16 a 29 anys	16,6	23,8	21,8	32,9	33,9	60,3	60,2	79
De 30 a 49 anys	18,2	22,6	17,4	19,3	20,1	42,5	21,4	37
De 50 a 64 anys	11	12,9	17,2	14,2	18,1	57	25	48,6
De 65 anys i més	17,4	23,5	9,2	14,3	35,5	68,8	13,8	59,7
Primaris	23,4	23,7	24,8	23,2	31,1	70,3	27,5	67
Secundaris obligatoris	16,6	19,7	20,9	25,2	27,1	56,6	32,5	63,3
Secundaris postobligatoris	15,1	19,6	14,2	18,6	21,1	47,9	25,5	42,2
Universitaris	4,7	11	6,3	7,9	12,1	25,4	14,9	29,5
Ocupats/des	8,1	5,7	12,2	13,2	15,8	31,4	16,8	31,1
Aturats/des	17,7	21,8	42	35,4	39,3	59,9	71	80,7
Jubilats/des	18,2	16,7	8,3	10,8	32,6	61,1	11,6	51,3
Solters/es	16,4	22	14,8	17,4	29,8	44,1	38,7	44,9
Casats/des	16,9	17,5	16,4	16	21,8	60,1	17,5	53,6
Separats/des	8	30,5	22,6	27	18,5	51,5	42,2	44,7
Vidus/es	11,9	29,4	4,5	17,9	31	51,1	5,1	39,6
Divorciats/des	8,9	22,8	26,1	27	12,4	37,9	23,4	47

Font: elaboració pròpia a partir de l'Enquesta de Condicions de Vida (EU-SILC)

La Gràfica 20 sintetitza visualment els resultats d'aquest model analític per l'any 2015. Es tracta d'un diagrama de dispersió biespacial en què hem incorporat les quatre variables sociodemogràfiques estudiades (edat, nivell d'estudis, relació amb l'activitat i estat civil), desagregades al seu torn pel sexe. L'eix horitzontal representa el risc de pobresa calculat segons la

metodologia convencional i l'eix vertical ofereix la mateixa informació sota l'anàlisi alternatiu del supòsit d'autonomia. Per facilitar la visualització de les dades, hem agregat la línia vertical que estableix el risc mitjà de pobresa segons la metodologia convencional (19%) i la línia horitzontal que estableix el risc mitjà de pobresa sota el supòsit d'autonomia (34,6%), delimitant així quatre espais socials en funció de les puntuacions obtingudes.

La distribució espacial mostra que nou dels perfils masculins i només dos dels femenins es situen al quadrant inferior esquerre, que és aquell amb uns registres de pobresa inferiors a la mitjana sigui quina sigui la metodologia utilitzada. Mentre els perfils masculins d'aquest quadrant són relativament transversals, només les dones amb estudis universitaris i/o les que estan ocupades poden accedir a aquest espai de protecció. En tot cas, es visualitza que fins i tot tenint en compte que es tracta dels perfils més ben situats a nivell formatiu i laboral, les dones amb estudis universitaris i/o ocupades veurien augmentat el seu risc de pobresa en 3,7 vegades i en 2,4 vegades, respectivament, si tinguéssim en compte exclusivament els seus ingressos individuals (en els homes, 2,4 i 1,4 vegades).

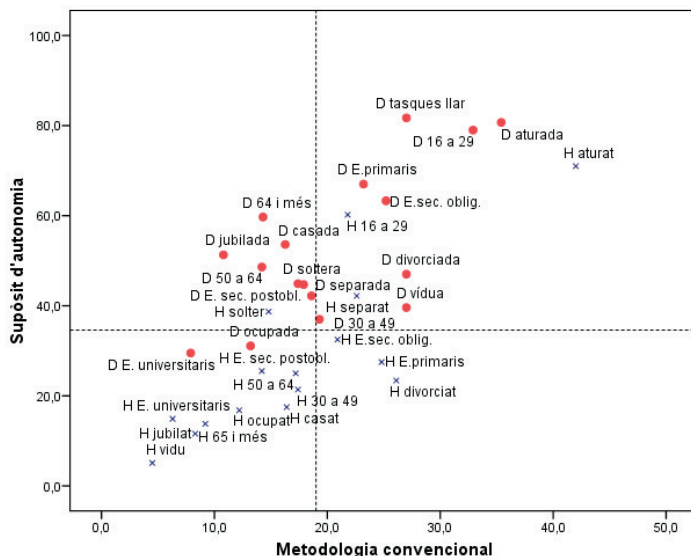
El quadrant inferior dret és un espai específicament masculinitzat (tres dels perfils d'homes, per cap de les dones), englobant homes amb estudis primaris o secundaris obligatoris i també els divorciats. Aquest perfil poblacional es caracteritza per presentar un escàs impacte en termes de pobresa en passar d'una metodologia a l'altra: són, per tant, homes amb una capacitat econòmica modesta (donat que el risc de pobresa és superior a la mitjana) però amb una relativa autonomia econòmica, que els permetria esmoreir bona part de l'impacte que genera el supòsit d'autonomia.

El quadrant superior esquerre es defineix, a diferència dels dos anteriors, per la seva feminització, amb set perfils femenins i només un de masculí. S'hi identifica l'existència d'un risc de pobresa relativament baix (inferior a la mitjana, segons la metodologia convencional), però que augmentaria substancialment si els individus passessin a viure en solitari. Es pot definir, per tant, com un espai de pobresa implícita o latent: el manteniment de la pobresa a uns nivells baixos es deu, en gran part, a la protecció que l'individu obté de la llar on viu, mentre que en cas d'autonomia el risc de caure en la pobresa, com a mínim, es duplicaria. Per tant, hi trobem perfils de

població relativament dependent respecte a l'aportació d'ingressos feta per altres membres de la llar. Com veiem, els perfils majoritaris responen a aquesta idea: dones casades, de 50 a 64 anys o de 65 i més, jubilades i dones amb estudis secundaris postobligatoris. En aquest espai hi trobem, a més, dones solteres i separades: mentre en el primer cas hi trobem sobretot noies que viuen i depenen de la llar d'origen, en el segon es tracta majoritàriament de dones separades que o bé viuen soles o bé s'han ajuntat novament amb algun altre adult.

Finalment, el quadrant superior dret torna a estar clarament feminitzat (vuit perfils de dones i tres d'homes) i, com hem dit, es caracteritza per un risc de pobresa superior a la mitjana sigui quina sigui la metodologia d'anàlisi, de manera que el podem definir com un espai de vulnerabilitat social explícita.

Gràfica 20. Diagrama de dispersió biespacial sobre el risc de pobresa segons la metodologia convencional i segons el supòsit d'autonomia, per sexes i diferents perfils socials i demogràfics. Catalunya.

Font: elaboració pròpia a partir de l'Enquesta de Condicions de Vida (EU-SILC)

5. Conclusions

Aquest capítol ha servit per radiografiar l'estat recent de la pobresa monetària a Catalunya tenint present l'abordatge des d'una perspectiva de gènere.

D'entrada, hem pogut constatar que de manera generalitzada el risc de pobresa i el risc de pobresa i exclusió social (ARPE) a Catalunya són més elevats per al col·lectiu femení, un fenomen que es reproduïx al llarg de gairebé tot el període analitzat. En concret, el 2015 s'han registrat 714.000 dones en situació de pobresa monetària (19% del total de dones), per 686.000 homes (18,9%); i 893.000 dones i 845.000 homes en risc de pobresa i exclusió social. La feminització de la pobresa es pot extrapolar a la majoria de països europeus, si bé Catalunya presenta uns índexs de pobresa superiors a la mitjana comunitària tant per a homes com per a dones, i la desigualtat entre ambdós col·lectius –tot i que s'està reduint– també es troba entre les més elevades de la Unió Europea. A més, hem constatat la tendència general que indica que, a igualtat de perfil, el risc de pobresa entre les dones acostuma a ser superior al dels homes.

En tot cas, en termes generals, en desagregar les dades per homes i dones les diferències són prou minses com per qüestionar l'existència d'una feminització de la pobresa. I això xoca amb la realitat empírica, amb el coneixement sobre el terreny i amb la constatació que ens trobem davant d'un sistema patriarcal que situa les dones en una posició de subordinació, de menor accés a les quotes de poder i de benestar existents a la societat. Com és que els indicadors de pobresa no reflecteixen aquesta realitat? Entenem que ens trobem davant d'un problema estrictament metodològic: els indicadors de mesura de la pobresa (com qualsevol altre indicador) no són neutrals, sinó que responen a determinats enfocaments sobre la vida social. I en el cas concret que ens ocupa, subsumeixen sota una mateixa unitat d'anàlisi (la llar) tots els membres que hi viuen; amagant, per tant, qualsevol desigualtat que es produeixi al seu interior. I és clar, una de les fonts de desigualtat en clau de gènere rau precisament en la distribució inequitable del treball productiu i reproductiu entre homes i dones i, per

tant, la metodologia convencional per mesurar la pobresa acaba amagant aquesta desigualtat.

Quan trenquem aquest vel metodològic i comptabilitzem exclusivament els ingressos personals (sobre els quals cadascú, per ser-ne el productor, entenem que hi té una major capacitat de control i de poder), surten a la llum uns elevats nivells de desigualtat entre homes i dones. Gairebé la meitat de les dones es trobaria en situació de pobresa a Catalunya amb els seus ingressos individuals, aproximadament el doble que en el cas dels homes.

Què reflecteix tot això? D'entrada, sembla evident que cal tenir present la naturalesa dels indicadors amb què treballem per mesurar la vulnerabilitat social en homes i dones. De fet, fins i tot és raonable (o directament recomanable) no perdre esforços en buscar suposats riscos de vulnerabilitat de tipus universal, sinó que més aviat cal descobrir quins riscos estan associats a cadascun dels dos gèneres. És a dir, segurament és més útil centrar-nos en com gestionem els riscos cadascun dels individus i cadascun dels grups per entendre a quines situacions de vulnerabilitat es veuen abocats per les condicions estructurals. I, en tot aquest raonament, la mesura de pobresa monetària no sembla ser el millor indicador per acostar-nos a la vulnerabilitat social per raó de gènere.

En conseqüència, cal entendre que si una part substancial de la vulnerabilitat femenina s'explica per la posició econòmica de dependència respecte de la figura encara dominant del *breadwinner* masculí, els indicadors que obliden aquesta dualitat estan condemnats a oferir una informació esbiaixada. És interessant observar com en el cas de les dones els queda atribuït un estatus (o unes condicions de vida) determinat bàsicament per la informació general de la llar, on es té en compte no només la situació individual de les dones sinó també la de les persones amb qui conviuen, i que això els reporta uns millors resultats en termes de pobresa monetària que quan el seu estatus (o les seves condicions de vida) queda definit estrictament en termes individuals.

De totes maneres, no estem alertant tant d'una situació d'imposició (o acord) que es produeix dins de cadascuna de les llars entre les dones i la resta de membres de la llar, però sí que podem concloure que les condi-

cions estructurals que fomenten el predomini d'allò masculí en els àmbits que ofereixen major protecció i benestar (el mercat laboral i l'accés a les prestacions socials, per exemple) sí que estan perpetuant una posició de subordinació de les dones en termes d'autonomia financera i de control dels recursos disponibles.

BIBLIOGRAFIA

- ANDERSEN, John; Larsen, Jorgen Elm (1998): “Gender, poverty and empowerment”, *Critical social policy*, 55, pp. 241-258.
- BELZUNEGUI, Angel; Valls, Francesc (2012): “La socialización de la pobreza en España”, a A. Belzunegui (coord.): *Socialización de la pobreza en España. Género, edad y trabajo en los riesgos frente a la pobreza*. Barcelona: Icaria.
- BENERÍA, Lourdes (1992): “Accounting for Women’s Work: the Progress of Two Decades”, *World Development*, 20 (1), pp. 63-95.
- DE LA CAL, María Luz (2009): “Avances metodológicos para el análisis y la comprensión de la desventaja social femenina”, *Revista Internacional de Organizaciones*, 3, pp. 29-47.
- ESPINAR, Eva; Mateo, Miguel Ángel (2007): “Violencia de género: reflexiones conceptuales, derivaciones prácticas”, *Papers, Revista de Sociología*, 89, pp. 189-201.
- LÓPEZ LARREA, María Fernanda (1989): “La feminización de la pobreza”, *Cuadernos de acción social*, 14, pp. 51-55.
- MARUANI, Margaret (2007): “Tiempo, trabajo y género”, a Carlos Prieto (ed.), *Trabajo, género y tiempo social*. Barcelona: Hacer.
- TORTOSA, José María (2001): *Pobreza y perspectiva de género*, Barcelona: Icaria.
- TORTOSA, José María (coord.) (2002): *Mujeres pobres, indicadores de empobrecimiento en la España de hoy*. Madrid: Fundación Foessa.
- TORTOSA, José María (2009): “Feminización de la pobreza y perspectiva de género”, *Revista Internacional de Organizaciones*, 3, pp. 71-89.